

Institutt for forsvarsstudier (IFS)

Tollbugt. 10, 0152 Oslo, Norge

Institutt for forsvarsstudier er en faglig uavhengig institusjon som forvaltningsmessig er underlagt Forsvarets skolesenter (FSS), og som står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høyskole og Universitetet i Oslo. Instituttet driver forskning innenfor tre områder: Militærteori og strategiske studier, norsk sikkerhetspolitikk, forsvarpolitikk og forsvarskonsept, og internasjonale konflikt- og samarbeidsmønstre.

Direktør: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkt som kommer til uttrykk i publikasjonen, står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med samtykke fra forfatteren.

Redaktør: Tom Kristiansen

Norwegian Institute for Defence Studies (IFS)

Tollbugt. 10, N-0152 Oslo, Norway

Institutt for forsvarsstudier - Norwegian Institute for Defence Studies is an independent institute administratively attached to the Norwegian Defence Education Centre. Its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo. The Institute conducts independent research on military theory and strategic studies, on Norwegian defence and security issues, and on international patterns of conflict and cooperation.

Director: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the field of activities of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Tom Kristiansen

Trykk: Hamtrykk A/S

ISSN 0333-3981

Sør-Varanger juni 1968

Den sovjetiske
styrkedemonstrasjonen

Tønne Huitfeldt

Arild Hjerde

Forsvarsstudier 3/2003

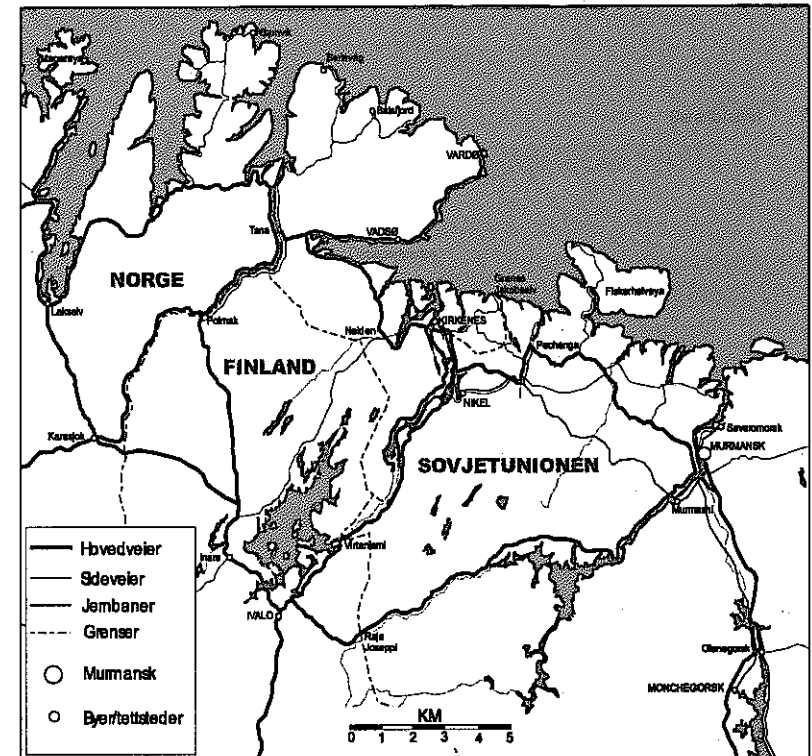
Innholdsfortegnelse

Innledning	5
Den norske grensevakten i juni 1968	6
Den sikkerhetspolitiske situasjon	7
Forsvarsminister Otto Grieg Tidemands Moskva-besøk	9
Sovjetiske styrker på Nordvest-Kola	10
GSVs opptreden og reaksjoner	11
Elvenes grensestasjon	18
Svanvik grensestasjon	19
Oberstløytnant Odd Stub Aunes rapport	22
Håndteringen på sentralt norsk hold	26
Samlet oversikt over sovjetisk militær aktivitet i nord-vest	30
Oppklaring	32
Deployering av jagerbombere	32
Grupperings- og oppmarsjområde	32
Dropp av fallskjermstyrker	34
Radiotaushet	34
Sovjetiske styrker rykker inn i grenseområdet	34
Sovjetiske styrker øst for Korp fjell	36
Uidentifisert gardeavdeling	38
Uttrekning av styrker fra grenseområdet	38
Avsluttende kommentarer	39
English summary	41

Innledning

Denne studien vil søke å klarlegge foranledningen til og forløpet av den uvanlige og sterkt truende sovjetiske militære styrkedemonstrasjon mot den norske grensen i Sør-Varanger i juni 1968. Vi vil også ta for oss enkelte erfaringer som ble gjort av de berørte instanser, som kan være til nytte ved håndteringen av mulige lignende episoder i fremtiden. Til slutt vil vi komme med noen kommentarer om de mer langsiktige konsekvenser av episoden i 1968.

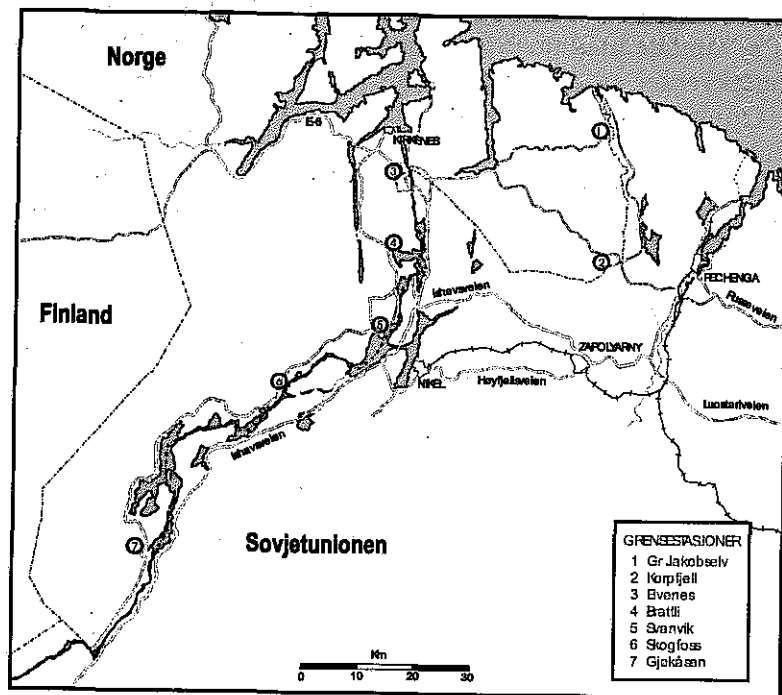
Opplysninger som tidligere var graderte, er nå friggitt i henhold til 30-årsregelen. Dette gjør det mulig å gi et mer fullstendig bilde av hva som foregikk ved grensen i juni 1968.

Figur 1: Det nordvestlige Kola og grenseområdet.

Den norske grensevakten i juni 1968

Den norske grensevakten i Øst-Finnmark besto av om lag 120 mann, fordelt på syv grensevaktstasjoner. Hver stasjon var tildelt en ansvarsteig som ble overvåket av patruljer til alle døgnets tider, samt ved hjelp av fast bemannede og sporadisk bemannede observasjonsposter.

Figur 2: Norske grensestasjoner 1968.

Fra den 3. juni observerte de norske grensestasjonene økende sovjetisk aktivitet, da flere kjøretøykolonner kjørte østover på Russeveien. Om kvelden den 6. juni ble stridsvogner, beltekjøretøyer og artilleri observert på Ishavsveien frem mot Kontiosalmi, og videre nordover mot Boris Gleb. Den sovjetiske fremrykningen foregikk i ly av tett snødrev og dårlig sikt. Det var derfor vanskelig å fastslå det nøyaktige omfang av fremrykningen og hvor store styrker det var tale om. Da

sikten bedret seg utover morgenen den 7. juni, ble det klart at store sovjetiske styrker i løpet av natten hadde gruppert seg og gått i stilling tett opp til grenselinjen. De nærmeste var så nær at stridsvognenes taktiske nummer lett kunne leses.

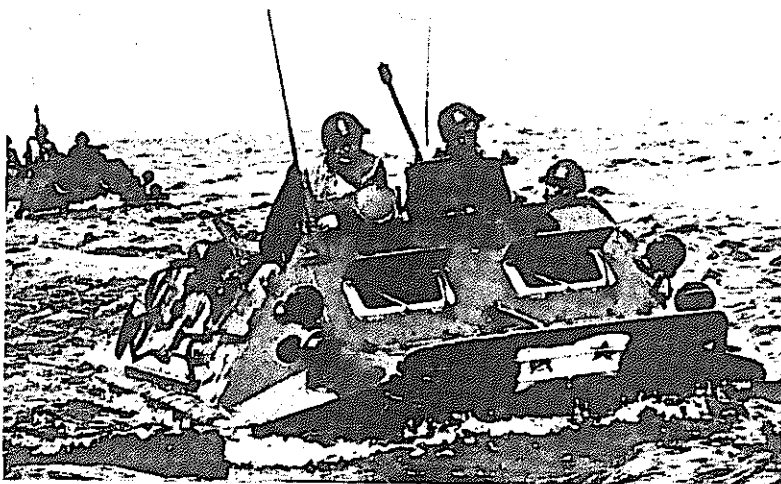
Da alarmen gikk natten til den 7. juni, rykket Garnisonen i Sør-Varanger ut til sine Alfa-områder (forberedte forsvarsstillinger). Grensestasjonene gjennomførte forberedelser til kamp i hver sin sektor helt fremme ved grenselinjen. De sovjetiske avdelingene grov seg ned. Stridsvognkanoner, artilleri og andre våpen ble rettet mot de norske stillingsområdene, observasjonspostene og grensestasjonene. Det var helt klart at dette ikke var noen rutinemessig øvelse. Siden den andre verdenskrig hadde ikke større sovjetiske hæravdelinger befunnet seg så tett opp til grensen. Styrken ble stående fremme i grenseområdet til 12. juni.

Den sikkerhetspolitiske situasjon

I løpet av 1960-årene skjedde det flere endringer i det sikkerhetspolitiske forholdet mellom Nato og Sovjetunionen. Berlin- og Kuba-krisene innvarslet økt fokusering på begrenset krig. Nato-rådet vedtok i desember 1967 den såkalte "Harmelrapporten" om alliansens fremtidige oppgaver, og fulgte opp i juni 1968 gjennom sitt "signal fra Reykjavik" med et tilbud om forhandlinger om styrkereduksjoner i Europa (de senere MBFR-forhandlingene). Den 13.-14. desember 1967 vedtok Natos forsvarsplanleggingskomite et nytt strategisk konsept som baserte seg på fleksibel respons og som innebar økt vekt på konvensjonelle styrker. På samme møte vedtok også Nato å opprette en stående marinestyrke i Atlanterhavet – Stanavforlant. Allied Mobile Force (AMF) hadde blitt opprettet allerede i 1960 for å være en mobil stridsgruppe som kunne tjene som en reserve for Nato i sin helhet, men med særlig henblikk på Nord- eller Sør-Europa. AMF øvet i Nord-Norge hvert annet år fra 1964.

Nato-øvelsen Polar Express i Troms-området ble bekjentgjort lang tid før den ble iverksatt den 3. juni 1968. Øvelsen var gjenstand for en rekke meget sterke angrep i sovjetisk presse mot Norge og Nato. Den ble betegnet som en truende Nato-oppmarsj på norsk jord og i umiddelbar nærhet av den sovjetiske grensen, til tross for at avstanden fra den norsk-sovjetiske grensen til Troms er 800 kilometer langs vei og 500 kilometer i luftlinje. I 1968 hadde AMF for første gang tysk deltagelse med et sanitetskompani.

Den til da største og lengst utgående sovjetiske marineøvelsen, Sever, ble gjennomført i tiden 5.-17. juli 1968. Marinestyrker fra Østersjøflåten og Nordflåten simulerte inntrengende styrker fra vest til Norskehavet og Barentshavet. Overflatefartøylene ble angrepet av ubåter, strategiske fly og enheter fra Nordflåtens flyvåpen. En amfibiestyrke med eskorte forlot Østersjøen og seilte nordover langs norskekysten. Den gjorde landgang på østsiden av Fiskerhalvøya, mens en styrke fra Nordflåten gjorde landgang på vestsiden av Fiskerhalvøya.

Figur 3: Sovjetisk marineinfanteri under landsetting med BTR-60p stormpanservogn.

Den 21. august 1968 gikk Sovjetunionen og noen av de øvrige Warszawapaktmedlemmene til militær okkupasjon av Tsjekkoslovakia etter at russerne i lengre tid hadde forsøkt å begrense den økende liberaliseringen fra det tsjekkosllovakiske kommunistpartiets side.

Innen april 1969 skulle medlemslandene i Nato bekrefte om de ønsket fortsatt medlemskap i alliansen etter 20 år.

Forsvarsminister Otto Grieg Tidemands Moskva-besøk

Som den første av Natos forsvarsministre besøkte den norske forsvarsminister Otto Grieg Tidemand Moskva i tiden 16.-20. oktober 1967. Foranledningen til besøket var en skarp russisk avispolemikk i 1966, som førte til at forsvarsministeren hadde en samtale med den sovjetiske ambassadør Nikolaj M. Lunkov i Oslo. Ambassadøren spurte forsvarsminister Tidemand underhånden om hvordan han ville stille seg til å besøke Moskva. I august 1967 kom den offisielle innbydelsen til den norske forsvarsministeren.

Viktigheten av møtet ble understreket av den massive sovjetiske delegasjonen som møtte den norske forsvarsministeren. Den inkluderte blant annet alle forsvarsgrensjefer, sjefen for Warszawapakten, marskalk Jakubovskij, samt viseforsvarsminister og armegeneral Pavlovskij, som kom til å lede invasjonen i Tsjekkoslovakia, to måneder etter oppmarsjen mot norskegrensen.

Figur 4: Forsvarsminister Andrej A. Gretsjko.

Møtene i Moskva var preget av en skarp tone, men også med konstruktive innslag. Sovjetunionens forsvarsminister, marskalk Andrej Gretsjko, understreket at forholdet var godt, men han var blant annet misfornøyd med at en norsk general hadde sagt at russerne hadde 12 divisjoner på Kolahalvøya. Marskalken hevdet at det var liten grunn for nordmennene til å telle divisjoner, og uttrykte at i Murmansk-området kunne han på kort tid, på et par dager, opprette en stor arme og at russerne hadde store transportmuligheter. Han kom også utførlig inn på de allierte øvelsene i Nord-Norge, og fremsatte i den forbindelse noe som lignet en trussel: "Jeg vil åpent og rett frem si at dere løper en stor risiko der. Hvis det skulle komme til en fremprovosert situasjon, vet man ikke hvilke konsekvenser det vil få!" Under et besøk ved øvingsområdet Alabino utenfor Moskva ble det demonstrert taktisk bruk av atomvåpen, og det ble sagt at slike våpen ville bli brukt mot alle land om nødvendig.

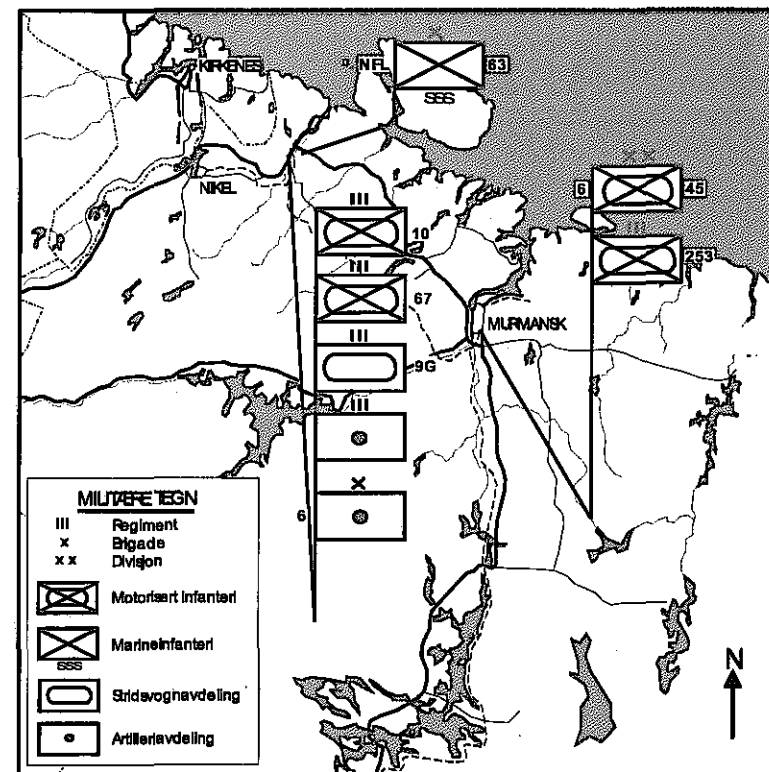
Både Gretsjko og Kosygin hevdet at Norge ikke var herre i eget hus, men aksepterte åpenbart Tidemands forsikringer om at Norge ikke ville bli brukt for offensive formål. Det sterkeste budskapet var sovjetiske advarsler om mottiltak i forbindelse med allierte øvelser i Nord-Norge.

Sovjetiske styrker på Nordvest-Kola

Den 45. motoriserte infanteridivisjon hadde sitt hovedkvarter i Murmansk, hvor også ett av de motoriserte infanteriregimentene var stasjonert. De andre to infanteriregimentene, samt stridsvognregimentet og støtteavdelinger var gruppert i Petsjengadalen, om lag 10 kilometer fra grensen mot Norge. Dessuten var 6. armes artilleribrigade stasjonert i samme område.

Divisjonen hadde en personellstyrke på ca. 11.000 mann. Av stridskjøretøyer var det ca. 210 stridsvogner, over 500 kampvogner, 265 artilleriskyts, rundt 1300 lastevogner, samt

ingeniørmateriell og andre støtteavdelinger. Marineinfanteribrigaden hadde en personellstyrke på rundt 4000 mann. Stridskjøretøylene var for det meste amfibiske.

Figur 5: Sovjetiske hærstyrker og marineinfanteri i nærområdet.

GSVs opptreden og reaksjoner

Vaktjournal for vakthavende offiser (VO) ved Garnisonen i Sør-Varanger i tiden 5.-12. juni 1968 gir en oversikt over observasjonene i perioden (DTG = datotidsgruppe):

	Rapportering av sovjetisk aktivitet	DTG	Tiltak truffet ved GSV	DTG	Høyere myndigheters reaksjon
un	Øket aktivitet i grenseområdet av kjøretøyer		Alarmmeldelse DTG 061240- 061700. Garnisonskompaniet ble i Alfa-området for å øve tjenesten i forsvarsstilling		
		061700	Brovakt etableres på Strømmen bro		
39 9	Økning av meldinger fra grensestasjonene om sovjetisk aktivitet	061850	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
45 8	Økning av aktiviteten med bl a rapportering av 27 stridsvogner, 6 pansrede personellkjøretøyer (PPK) og artilleri på Ishavsveien frem til Kontiosalmi	062155	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
		062215	VO orienterer deler av garnisonsstaben		
		062256	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
		062345	Kontroll av avdelingens samband spesielt langlinjesamband iverksatt		
		070001	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
		070015	Brovakt etableres på Elvenes bro		
		070020	VO/Varanger bataljon (VRGRBN) blir orientert		
		070100	Radiostasjon 399 etableres		

30	Stridsvogner observert i området Illepinlahti. 10 stridsvogner og andre kjøretøyer kjører nordover mot Boris Gleb	070220	Avdelingssjefer, S'er og tjenestegrensjefer varsles og møter for orientering om situasjonen		
		070225	Beredskap beordres ved grensestasjonene. Alt personell tilstede. Skarp ammunisjon utleveres		
		070230	Særmelding sendt høyere myndigheter - Garnisonsstab operativ - Befal og mannskaper vekkes med ordonnanser - Kjøretøyene lastes opp - Avdelingene rykker ut til sine Alfa-områder etter O-plan A - Skarp ammunisjon deles ut ned til troppsnivå. Videre fordeling på ordre		Ingen
		070315	Sjef Forsvarets forsøksstasjon, Kirkenes (FFSK) varsles		
		070350	Sjef FFSK blir orientert om situasjonen		
		070400	Politimesteren i Sør-Varanger blir orientert		
35)	Stridsvogner observert i Boris Gleb. Stridsvogner, pansrede personellkjøretøyer og artilleri observert i området Kontiosalmi	070434	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
		070900	Befal i garnisonsstaben og trenområdet trekkes inn til garnisonen		
		071050	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen

13	Stridsvogner, beltekjøretøyer, artilleri og bombekastere observert øst for Korpfell	071250	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
				071400 - 1530	Sjefen for VRGRBN til GSV for å bli orientert om situasjonen.
		071640	Særmelding sendt høyere myndigheter		Ingen
		071700	- Garnisonsavdelingene inkludert trenområdet trekkes inn til garnisonen, men holdes klar for utrykning - Avdelingskjøretøyer forblir opplastet med ammunisjon - Beredskapen ved grensestasjonene opprettholdes - Brovaktene på Strømmen og Elvenes bro opprettholdes - VO får forsterkning med en offiser		
		080800	- Brovaktene inndras - Overgang til vanlig tjeneste for garnisonsavdelingene		
		080925	Melding til Finnmark landforsvar (FLF) og VRGRBN om opphevelse av beredskapstiltak		
		081205	Dagrapport		

				081330	Situasjonsrapport (SITRAP) fra FLF om den sovjetiske aktiviteten i grenseområdet, og SJ/FLFs vurdering av situasjonen
				081400	Melding fra FLF om at beredskapstiltak IKKE vil bli iverksatt innen landforsvaret
		081623	Særmelding sendt høyere myndigheter		
				082100 112000	Kaptein Knut Røhne, FST/E ankommer GSV for orientering og assistanse
				082035	SITRAP fra Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN) via FLF om 45. motoriserte infanteridivisjonens (MID) gruppering i grenseområdet, og aktivitet langs grensen mellom Sovjet-Finnland
		090800	Særmelding sendt høyere myndigheter		
				091130	SITRAP fra FLF om 45. MIDs gruppering i grenseområdet

13 0	Pansrede personellkjøretøyer, artilleri-traktorer med tauet artilleri og andre typer kjøretøyer i området Kontiosalmi, kjører nordover mot Boris Gleb	091230	Særmelding sendt høyere myndigheter		
		091400	Nøkkelpersonell ved GSV varsles om øket sovjetisk aktivitet		
		091400	Særmelding sendt høyere myndigheter		
		091500	Grensestasjonene varslet om øket aktivitet		
		092100	Følgende tiltak iverksettes: - 12,7 mm mitraljøsstillinger bemannes rundt Høybuktknoen - I Alfa-områdene blir en mitraljøsstilling pr tropp bemannet - En 57 mm og en 106 mm kanonstilling bemannes - Brovakter bemannes - Radiostasjon 399 etableres		
				092155	FLF anmoder ØKN om flyrekognosering i grenseområdet, og øket aktivitet i luften i landforsvarets østre del
				092312	FLFs anmodning avslått av ØKN
				100600 121000	G-2/HST til GSV for å bli orientert om situasjonen

15 1	Tilbaketrekning av sovjetiske styrker starter, og denne aktiviteten fortsetter	110020	Særmelding sendt høyere myndigheter		
		110400	Særmelding sendt høyere myndighet		
		110800	Alle beredskapstiltak oppheves, unntatt for grensestasjonene, tren, avdelingskjøretøyer og ammunisjonskjøretøyer		
		110945	Særmelding sendt høyere myndigheter		
		111430	Særmelding sendt høyere myndigheter		
		120800	Alle beredskapstiltak oppheves		

Elvenes grensestasjon

Arild Hjerde fra Tromsø var i 1968 løytnant og stasjonssjef på Elvenes grensestasjon, som ligger tett opp mot grensen ved Boris Gleb. Sammen med sine soldater opplevde han i fire døgn å stå ansikt til ansikt med en overveldende sovjetisk militær styrke. Det var en utbredt oppfatning at det verst tenkelige kunne skje, nemlig en væpnet konflikt med Sovjetunionen som lett kunne eskalere og utvikle seg til en krig mellom Nato og Warszawapakten. Han forteller:

Da alarmen gikk natten til 7. juni rykket vi ut til våre Alfa-stillinger ca. 200 meter fra grenselinjen. Hver mann fikk utlevert ammunisjon, så mye vi klarte å bære. Foruten håndvåpenammunisjon var det håndgranater og ammunisjon til avdelingsvåpnene, blant annet raketter til PVRKene (panservernrakettkasterne). Dessuten hadde vi 700 stridsvognminer og 500 personellminer. I våre forsvarstillinger var sikten ca. 100 meter, men kraftig motordur tydet på at stridsvognene gikk i stilling bare noen hundre meter foran oss. På morgenkvisten letter tåken noe. En av soldatene uttrykte det slik senere: "Det var som et naturens sceneteippe sakte ble hevet."

På høydedraget bak "boligfeltet" var et stridsvognkompani med ti T-54 stridsvogner gått i stilling med front mot grensen. De nærmeste tre vogner sto bare 300 meter fra en av våre observasjonsposter. Stridsvognkanonene ble stadig dreid og fulgte hver eneste bevegelse på norsk side.

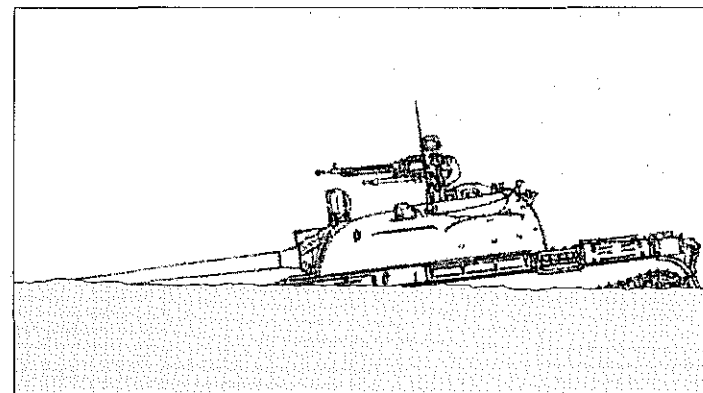
Om formiddagen kjørte en av stridsvognene ut på myren bak "boligfeltet" for å skifte stilling. Plutselig braste den gjennom, sannsynligvis et bunnløst oppkomme. Den ble hengende på kanonen. Beltene spant, men den sank bare dypere. Det ble forsøkt å trekke den opp med andre vogner, men uten resultat. Ammunisjon, sambandsutstyr og våpen ble lastet ut. Dessverre kom en ny snøbyge som skjulte dramaet for oss. Da sikten ble bedre, var det bare et svart hull å se. Mye personell og en beltedrevet bergingsvogn var kommet til, men antakelig for sent.

En annen episode, som antakelig tok sikte på å teste nervene våre, skjedde da en kampvogn fullastet med soldater i full fart kjørte frem mot demningen i Boris Gleb. Grenselinjen går midt på demningen. Vognen kjørte ut på damkronen, 20–30 meter fra grenselinjen, roterte rundt på stive belter et par ganger før den returnerte.

De norske soldatene hadde allerede raketten i PVRK, innsiktet på midten av demningen og klar til å åpne ild dersom vognen hadde kjørt ut på og over demningen.

Jeg vil alltid berømme grensejegerne som jeg hadde under min kommando. Under hele denne perioden viste de en moral og disiplin som jeg aldri har latt en anledning gå fra meg til å honorere.

Om morgenen den 7. juni, lå vi i stillingsområdet og stirret inn i tåka, hørtes øredøvende motordur og skraping i gir og belter i det tunge stridskjøretøyer kjørte i stilling noen hundre meter foran oss. Vi var alle klar over at nå kunne det bli alvor. Ville vi holde mål? Da en av soldatene dro frem en bryne og lot den gå fra mann til mann, og vi begynte å finslipe finnekniver og bajonetter, visste jeg at jeg hadde soldatene med meg

Figur 6: T-54 stridsvogn. Fremtidige arkeologer vil sannsynligvis få en ny gate å løse.

Svanvik grensestasjon

Løytnant Svein Granerud fra Larvik tjenestegjorde som stasjonssjef på Gjøkåsen grensestasjon. I denne stasjonens ansvarsområde, som er lokalisert lengst syd i Pasvik, var det ingen tegn til aktivitet ut over det normale. Noe økning av trafikkfrekvensen ble imidlertid registrert. Han ble derfor beordret til Svanvik grensestasjon for å overta kommandoen

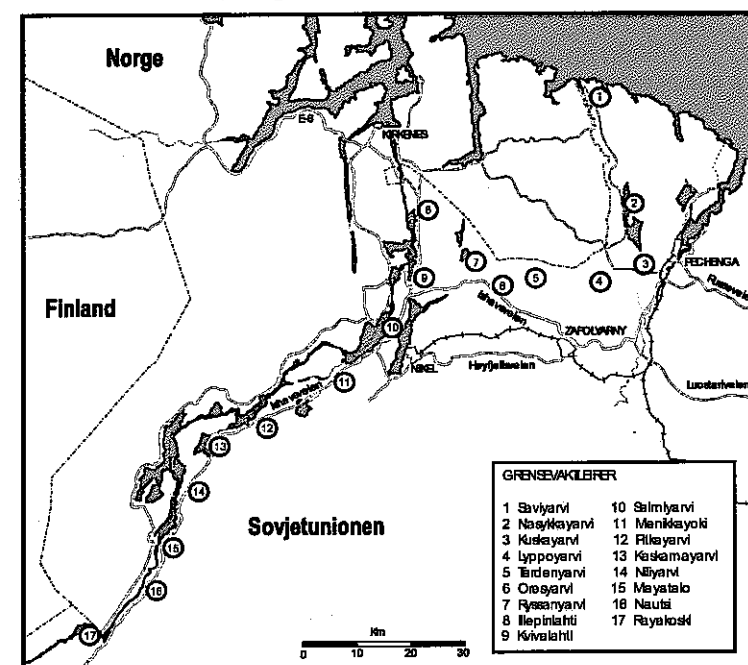
der da stasjonssjefen, løytnant Arnt Nystad, deltok i øvelse Polar Express i Troms. Granerud hadde tidligere tjenestegjort i om lag to år på denne stasjonen. Han forteller:

Mannskapene på Svanvik grensestasjon opptrådte med ro og fatning, selv om en viss spenning var til å ta og føle på. Holdning og moral var enestående, til tross for at de befant seg i et av de tyngste områdene.

På grunn av dårlige observasjonsforhold hadde vi ikke full oversikt over omfanget av de sovjetiske styrkene som hadde gruppert seg på den andre siden av Pasvikelva. Etter hvert som sikten bedret seg, ble det registrert en sammenhengende aktivitet av styrker fra Nikel-krysset i syd og hele ansvarsteigen til Kivalahti i nord. Det ble registrert spredt kolonneaktivitet på Ishavsveien, vesentlig fra øst til Kontiosalmi og videre langs veien nordover mot Boris Gleb. Kolonnene var blandet og besto av pansrede personellkjøretøyer, jeoper, tankvogner, artilleritraktorer og tauet artilleri.

Den sovjetiske grensevaktten opprettholdt stort sett et normalt tjenestemønster i det tidsrom sovjethæren befant seg i grenseområdet. I enkelte områder, spesielt rundt egne objekter, var aktiviteten noe høyere, og i noen observasjonsposter var det tredobbel bemanning.

I 1968 hadde den sovjetiske grensevaktten, som var underlagt innenriksministeriet, en personellstyrke på 1200–1500 mann. Disse var fordelt på 17 grensevaktleirer langs grensen mot Norge. Grensen ble blant annet overvåket av patruljer og fra over 70 observasjonsposter.

Figur 7: Sovjetiske grensevaktleirer i 1968.

Løytnant Svein Granerud forteller videre:

Ved høydag den 10. juni begynte det å røre seg i hele området. Personellansamlinger av ulike størrelser dukket opp. Noen av soldatene klatret opp i trærne for å skue mot Norge over Pasvikelva, som i dette området er på sitt smaleste og som bærer sin benevnelse Trangsund med rette. Ildledningsradarer og annet materiell ble fjernet, herunder også antatt oversettingsmateriell som hadde blitt lagt kamouflert nær elvebredden.

Om kvelden begynte uttrekningen av styrker. I den forbindelse fikk vi store og svært ubehagelige overraskelser – nemlig omfanget av den sovjetiske styrken som var gruppert i området, hva angår personell, stridsvogner, pansrede

personellkjøretøyer, amfibiekjøretøyer, artilleritraktorer med tauet artilleri, tankvogner og andre kjøretøyer, både hjul- og beltedrevne.

Overraskende var det også at i områder hvor det tidligere ikke hadde blitt observert særlig aktivitet, dukket det plutselig opp til dels store styrker, kjøretøyer av ulike typer, våpen, og liknende. Disse styrkene hadde, i motsetning til de øvrige, opptrådt meget feltmessig og godt kamuflert.

Tilbakeføringen av styrker virket velordnet og godt koordinert. De fleste kolonnene ble dirigert inn på Ishavsveien mot øst. Men Høyfjellsveien ble også i stor grad benyttet. Belte- og hjulkjøretøyer kjørte ofte i blandede kolonner. Dette indikerte at enhetene forlot grenseområdet avdelingsvis.

Den 12. juni var det hele over, da de sovjetiske styrkene vendte tilbake til sine forlegninger, og jeg tilbake til Gjøkåsen grensestasjon, en erfaring rikere.

Oberstløytnant Odd Stub Aunes rapport

Oberstløytnant Odd Stub Aune var sjef for GSV på denne tiden. Han påpekte følgende i en rapport til høyere myndighet:

- man mottok intet varsel om den sovjetiske øvelsen
- liknende troppekonsentrasjoner hadde ikke forekommet i grenseområdet de løpet av de 15 foregående år
- man mottok ingen orienteringer eller direktiver fra høyere myndighet i løpet av de første 32 timene

Avdelingens opptreden i denne perioden var derfor utelukkende basert på de observasjoner som eget personell foretok, under hensyntagen til:

- garnisonens militære oppdrag
- lokalbefolkningens reaksjon
- sovjetisk reaksjon på grunnlag av direkte observasjoner eller meldinger gjennom lokale rapportører
- moralen hos avdelingens befal og mannskaper

Militært ble beredskapstiltakene søkt avpasset slik at avdelingen kunne ta opp kamp dersom grensen skulle bli overskredet. I den periode de sovjetiske styrkene var under

fremrykning, var beredskapen på det høyeste. Da det ble klart at fremrykningen hadde stoppet opp, og at styrkene delvis hadde gravd seg ned, ble det innført lempninger.

Militært forelå det følgende fysiske muligheter i løpet av de om lag fire døgn som de sovjetiske troppene lå gruppert ved grensen:

- egne grensestyrker kunne når som helst bli tatt under direkte ild av stridsvognkanoner og mitraljøser
- sovjetisk artilleri kunne skyte inntil omtrent 12 kilometer inn på norsk område
- grensen kunne overskrides av stridsvogner i løpet av fem minutter

En sovjetisk øvelse av et slikt omfang ble fort kjent blant lokalbefolkningen. Sjefen for GSV anså det riktig at det sivile samfunn ble klar over at garnisonen reagerte med beredskapstiltak. I motsatt fall var det fare for at den positive innstilling som stort sett var til stede, ville ha endret seg. Allerede den 7. juni holdt garnisonssjefen derfor en orientering for befalets hustruer, og med den kontakt som normalt er mellom garnisonens personell og den stedlige befolkningen, så det ut til at de fornødne opplysninger ble spredt.

Avdelingen anså det viktig at sovjetrusserne ble klar over at GSV var forberedt på å møte et eventuelt angrep. Mangel på reaksjon kunne bli sett på som et svakhetstegn, mens en overdreven reaksjon kunne tyde på nervøsitet. Det er naturligvis umulig å si om virkningen ble som tilsiktet.

Til slutt nevnte Stub Aune at hensynet til avdelingens moral var den viktigste årsaken til at man anså det som nødvendig å iverksette en rimelig beredskap. Hvis soldatene i denne situasjon ikke hadde blitt satt i beredskap, ville de sikkert sterkt ha betvilt sin berettigelse i grenseområdet. Hensynet til befalet pekte i samme retning. Det ville ha vært meget vanskelig å få befalet til å forstå betydningen av å holde høy beredskap i forbindelse med en krig i Midtøsten hvis man ikke reagerte når sovjetiske tropper står utenfor stuedøren.

Oberstløytnant Stub Aune trakk spesielt frem følgende erfaringer fra denne situasjon:

- varsel om øvelser av liknende art bør gis til sjefen for GSV så tidlig som mulig
- dersom høyere myndighet ikke kan gi varsel, bør det så snart som mulig gis direktiver om hvor langt man skal gå beredskapsmessig av politiske og/eller militære grunner

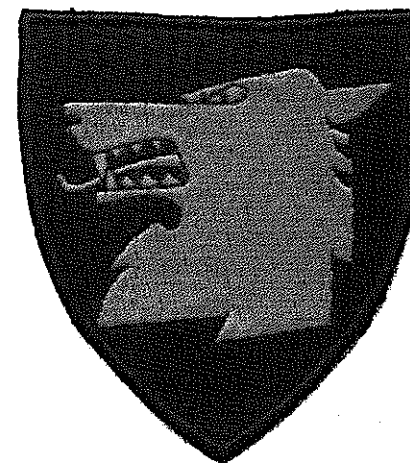
Når dette ble trukket frem spesielt, er det ut fra det faktum at GSV er den avdeling som representerer både vårt eget forsvar og Nato i forhold til russerne i en slik situasjon. Overilte handlinger, eller mangel på handling, kan få betydning langt utover avdelingens eget ansvarsområde. Formodentlig bør det gis en form for stående direktiv for at en liknende situasjon skal kunne møtes med adekvate tiltak.

Situasjonen avdekket en svakhet ved avdelingens eget varslingsystem. Den sovjetiske fremrykningen foregikk i ly av tett snødrev og dårlig sikt, og det tok derfor betydelig tid før man ble fullt klar over oppmarsjens omfang. Det er derfor behov for enkelt radarutstyr som kan brukes under slike forhold. Uten å gå for mye i detalj ble det understreket at følgende mangler igjen ble åpenbare:

- manglende ildstøtte
- den svake oppsetning på sanitetssiden
- sambandsmidlenes begrensning

Figur 8: Sjef GSV Odd Stub Aune.

Figur 9: Avdelingsmerket Ulven.

Spørsmålet om ildstøtte var nær sin løsning, i det fire stykker SDTBK var ventende i nærmeste fremtid.

Sambandsproblemet var under vurdering i Hærens samband, og ville formodentlig bli løst i løpet av nærmeste tid. Sanitetsspørsmålet var ikke løst, og så vidt man visste var det heller ikke utsikt til noen snarlig løsning på spørsmålet. Alt dette hadde tidligere vært tatt opp av GSV.

Til slutt la Stub Aune vekt på at soldatene reagerte svært positivt på den relativt spente situasjon som varte i omtrent fire døgn. Samtlige som så eller stadig ble orientert om de sovjetiske styrkenes bevegelser, fikk en førsteklasses forsvarsmotivering. At befalet opptrådte fullt ut tilfredsstillende, er kanskje unødvendig å nevne.

Håndteringen på sentralt norsk hold

Forsvarsstaben ved viseadmiral H. B. Gundersen fikk den første meldingen om styrkeoppmarsjen per telefon. Han varslet forsvarssjefen og formannen i regjeringens koordineringsutvalg som orienterte utenriksministeren. Senere på dagen var det møte i statsråd. På et møte i den utvidete utenriks- og konstitusjonskomiteen den 10. juni orienterte forsvarsministeren om situasjonen ved grensen. Det er sannsynlig at forsvarsministeren skaffet seg informasjon om situasjonen gjennom direkte telefonkontakt med Odd Stub Aune, som på dette tidspunkt også var fungerende grensekommisær i Alexander Rygh Kiellands fravær.

Det er også sannsynlig at det var forsvarsminister Otto Grieg Tidemand som tok avgjørelsen om å prøve å holde informasjon om den sovjetiske oppmarsjen så begrenset som mulig. Forsvarsministeren erindret trolig intermessioet med marskalk Gretsjo i Moskva noen måneder tidligere. Dette kan ha styrket hans antagelse om at det dreide seg om en øvelse og eventuelt en styrkedemonstrasjon. Ved å begrense medieomtalen og så vidt mulig overse den sovjetiske oppmarsjen ved grensen, ville sovjetrusserne få mindre utbytte av en mulig styrkedemonstrasjon, og dette ville bidra til å redusere krigsfrykten og uroen på norsk side. Illustrerende for håndteringen av situasjonen var at de politiske myndigheter grep inn overfor en nokså oppsiktsvekkende melding som NTBs korrespondent i Vardø hadde foreberedt. Myndighetene var redde for at den ville virke sterkt urovekkende dersom den hadde kommet ut. Den manglende norske reaksjonen og de beskjedne presseoppslagene ga sovjetrusserne ingen anledning til å utnytte saken til propagandaformål mot NATO og Norge.

Figur 10: Forsvarsminister Otto Grieg Tidemand.

I Forsvarets Overkommando og Forsvarsdepartementet var konklusjonen at et angrep mot Nord-Norge ikke var sannsynlig. Man sto trolig overfor en sovjetisk militærpolitisk demonstrasjon som var rettet mot den allierte øvelsen Polar Express og Norges medlemskap i Nato. Denne vurderingen bygget blant annet på at tidspunktet for et angrep var svært uheldig for Sovjetunionen, fordi det sto om lag 10.000 norske og allierte styrker i Troms, tre allierte flyskvadroner foruten Stanavforlant.

Forsvarsminister Otto Grieg Tidemand har senere fortalt forfatterne at det var sjefen for GSV, oberstløytnant Odd Stub Aune, som først ringte ham natten til 7. juni 1968. Aune fortalte at russerne sto ved grensen, og spurte hva han skulle gjøre hvis de krysset grenselinjen. Grieg Tidemand spurte om ikke Stub Aune kjente innholdet i "Plakaten på veggen" (kgl. res. av 10. juli 1949). "Men det betyr krig", sa Stub Aune. "Javel", svarte forsvarsministeren. Tidemand har også fortalt

at han regnet med at samtalen ble avlyttet av russerne, og at han ønsket å gjøre det helt klart hva konsekvensene ville bli dersom de gikk over grensen.

Sett under ett medførte dette at det ikke ble iverksatt beredskapstiltak – for eksempel i form av en forsterkning av Finnmark. Etterretningsvirksomheten og årvåkenheten ble imidlertid skjerpet. For øvrig forsøkte man i kontakten med russerne på alle nivåer å skape et inntrykk av at man var fullstendig uaffisert av det som egentlig foregikk. Instruksene til personellet, først og fremst ved GSV, gikk ut på å være til det ytterste korrekt og tilbakeholdende.

Forsvarsrådet drøftet den 26. august visse sider av den nye langtidsplanen for Forsvaret for perioden 1969–73 i lys av den nye situasjon som hadde oppstått som en følge av okkupasjonen av Tsjekkoslovakia den 21. august.

Forsvarsministeren ga en sikkerhetspolitisk vurdering, og uttalte at man måtte overveie om det var påkrevet med en revurdering av forsvarsplanene. I denne forbindelse minnet han om at den senere tids sovjetiske øvingsvirksomhet i nord understreket at en kombinasjon av øvelser og aksjoner også vil kunne nyttes mot Nord-Norge. Vurderingen tok utgangspunkt i kombinasjonen av hendelsene i Tsjekkoslovakia og den sovjetiske evnen rettet mot både Nord- og Sør-Norge slik dette kunne leses ut av de sovjetiske maktutfoldelsene i juni og juli. Den store sovjetiske marineøvelsen Sever i juli ble ikke sett på som en like åpenbar makt demonstrasjon som demonstrasjonen opp mot grensen. Marineøvelsen ble oppfattet som urovekkende fordi den fremsto som en knipetangsmanøver som truet forbindelseslinjene vestover, og på grunn av amfibie- og landgangsstyrken som demonstrerte sin offensiv evne ved å gjennomføre landgangsoperasjoner mot forsvart kyst på Kolahalvøya. Forsvarsrådet ga sin tilslutning til at Forsvarsdepartementet vurderte konkrete forsvarstiltak.

Saken ble deretter behandlet på et nytt møte i Rådet den 2. oktober, basert på et notat fra forsvarsministeren om forsvarstiltak som burde overveies. Forsvarssjefen hadde i mellomtiden behandlet spørsmålet om beredskapen i

Finnmark. For å få mest mulig med de stående styrkene mente forsvarsministeren at det var riktig å etablere et militært tyngdepunkt. De militære kravene til et slikt tyngdepunkt var:

- det måtte ha slik styrke og sammensetning at en nedkjemping ville nødvendiggjøre en så kraftig og langvarig sovjetisk innsats at det ikke kunne tolkes som annet enn regulære krigshandlinger
- det måtte ha en slik geografisk beliggenhet at det ikke kunne bli overrent umiddelbart, og heller ikke kunne omgås uten videre og ignoreres
- det måtte ligge slik til at det ga gode muligheter for deployeringer frem til grenseområdene både mot Sovjetunionen og Finland
- det måtte i fred og krisesituasjoner være egnet for mottak av forsterkninger

Det området som pekte seg ut, var Porsanger med Banak. Dessuten ble det foreslått en rekke tiltak i Troms og Sør-Norge for å kunne støtte Finnmark, og også tiltak for å kunne ta imot egne og allierte forsterkninger. De tiltak som forsvarssjefen foreslo, var i overensstemmelse med langtidsplanen for perioden 1969–73, men forutsatte at en del materiellprogrammer ble gjennomført i noe raskere tempo. Med hensyn til forsvarsbudsjettet ble det regnet med at den foreslåtte styrkningen av beredskapen ville koste om lag 100 millioner kroner for perioden 1969–73 under ett. På møtet kom det ikke frem innvendinger mot forslagene fra forsvarssjefen og forsvarsministeren, og det var enighet om å arbeide videre på dette grunnlag. Dette ble fulgt opp i november, da regjeringen foreslo å utvide forsvarsprogrammet med 100 millioner kroner. Mesteparten av beløpet skulle anvendes for å styrke beredskapen og mobiliteten i Sjøforsvaret og Luftforsvaret, mens om lag 30 millioner ble øremerket for å forsterke Garnisonen i Porsanger og forsvaret av Banak flyplass.

Gjennom disse tiltakene ble den generelle avspenningsprofilen som kjennetegnet den norske debatten i kjølvannet av Tsjekkoslovakia-krisen søkt balansert med militære mottiltak. Krisen i Tsjekkoslovakia var en medvirkende og utløsende årsak til regjeringens nye forslag,

med de gjenspeilte også den uro som ble følt overfor den sovjetiske styrkeoppbyggingen i nordområdene, demonstrert gjennom fremrykningen mot grensen i juni og amfibieoperasjonen i forbindelse med øvelse Sever i juli. I første omgang fikk imidlertid regjeringen problemer i Stortinget. Kritikere i Arbeiderpartiet klarte å mobilisere et flertall i stortingsgruppen mot forslaget, og også i Venstre fantes det flere tvilere. Den markante motstanden førte til at tilhengerne fant det mest hensiktsmessig å bidra til et kompromiss der en faktisk stillingstagen ble utsatt. Da spørsmålet kom tilbake til Stortinget som budsjett sak våren 1969, maktet tilhengerne i Arbeiderpartiet å mobilisere et flertall i gruppen til støtte for utbygging. Dermed var saken gjennom nåløyet.

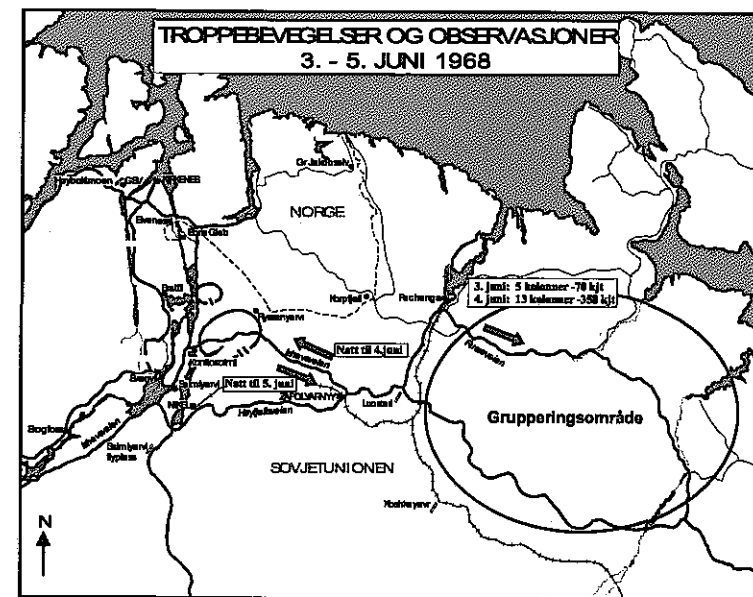
Tiltakene medførte at Garnisonen i Porsanger i 1970–72 ble utbygget som en bataljonsgruppe med et feltartilleribatteri og en stridsvogntropp. Banak fort ble etablert som stående avdeling, og garnisonen ble også tilført et luftvern batteri som ble plassert på Banak flyplass. Som følge av omleggingene etter rundt 1990 ble bataljonsgruppen etter hvert redusert til en utdanningsavdeling for infanteriet. Den bygningsmessige utbyggingen frem til 1985 gjorde Porsangmoen til en av landets mest moderne militærleire. I det nye forsvaret fra 2003 vil Jegerbataljonen som er plassert ved garnisonen i Porsanger, men som er underlagt 6. Divisjon, ha to kompanier. Dessuten vil HV-17 drive soldatutdannelse ved garnisonen fra 2005.

Samlet oversikt over sovjetisk militær aktivitet i nord-vest

Om morgenen den 3. juni ble det iverksatt beredskapsalarm innen Leningrad militærdistrikt (LEMD). Alarmen omfattet de fleste hæravdelingene i militærdistriktet. De første tegnene på dette ble registrert fra norske observasjonsposter i Korp fjellområdet da enkelte avdelinger tilhørende 45. motoriserte infanteridivisjon rykket ut fra sine forlegninger i Petsjengadalen og østover til et grupperingsområde lengre mot

øst. I løpet av ettermiddagen og kvelden ble det observert flere kolonner på Russeveien (til sammen ca. 70 kjøretøyer, vesentlig lastebiler). Samtlige kolonner kjørte østover. Dette antas å ha vært frempartiet fra ett av de motoriserte infanteriregimentene (MIR) i Petsjengadalen, på vei til grupperingsområdet for divisjonen i området mellom Petsjengadalen og Murmansk.

Veiene i grenseområdet var forholdsvis bare for snø. Det var kun i de luneste sydvendte skråningene at snøen var tint, ellers lå den fortsatt i store driver. Dette var ikke uvanlig, heller ikke at det kunne komme nedbør i form av snø, selv om det bare var tre uker til solen snudde. Store temperatursvingninger og snøsmelting førte ofte til tåke og dis som reduserte observasjonsforholdene.

Figur 11: Troppebevegelser og observasjoner 3.–5. juni 1968.

Oppklaring

Natten til 4. juni ble det registrert aktivitet av stridsvogner og pansrede oppklaringskjøretøyer vestover på Ishavsveien til områdene Ryssanjarvi-Kontiosalmi meget nær den norsk-sovjetiske grensen. Under dekke av dårlig vær hadde divisjonens oppklaringskompani støttet av en motorisert infanteribataljon rykket vestover langs Ishavsveien og inn i grenseområdet, uten å ha blitt observert fra norske observasjonsposter. Fremskutte elementer ble observert langs veien mot Boris Gleb, nord for Kontiosalmi. I løpet natten til 5. juni trakk avdelingen seg tilbake østover langs Ishavsveien.

I avdelingen inngikk blant annet følgende kjøretøyer: Fire PT-76 lette amfibiske stridsvogner, tre BRDM pansrede amfibiske oppklaringskjøretøyer, samt ca. 40 andre kjøretøyer av forskjellige typer, blant annet 21 GAZ-48 (GT-T) beltedrevne amfibiske personellkjøretøyer.

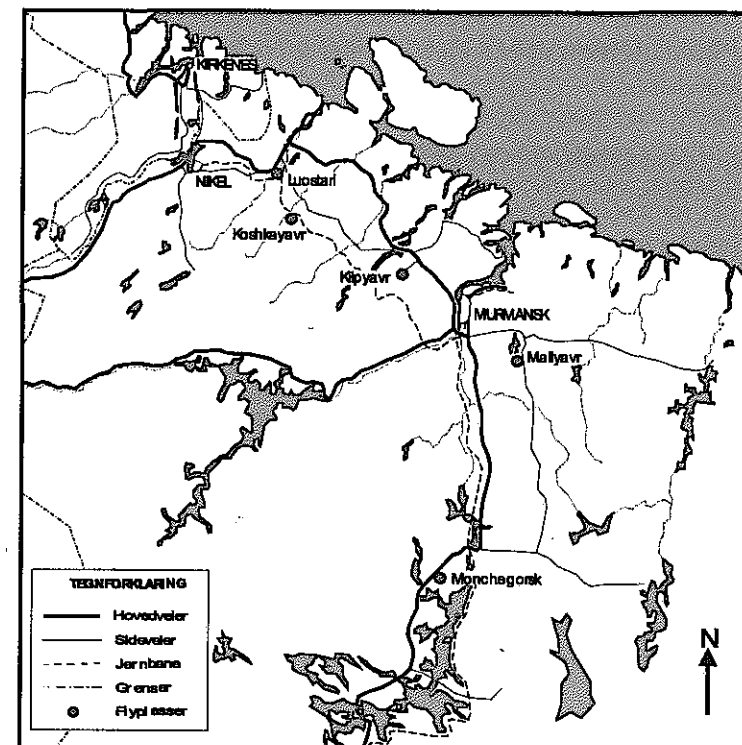
Deployering av jagerbombere

Samme dag, altså 4. juni, ble et jagerbomberregiment med 30–50 fly fra sentrale deler av Sovjetunionen deployert til Montsjegorsk flyplass. Overføringen ble støttet av om lag 20 transportfly av typen AN-12 CUB fra VTA (Det militære transportflyvåpen). De fleste landet på Maljavr flyplass.

Grupperings- og oppmarsjområde

Natten til den 5. juni ble det observert flere kolonner med til sammen om lag 400 kjøretøyer på Russeveien mot øst. Dette antas å ha vært hovedstyrken til ett av de to motoriserte infanteriregimentene som var forlagt i Petsjengadalen. 253. motoriserte infanteriregiment (MIR) forlot sine forlegninger i Murmansk-området i løpet av 5. juni og rykket vestover mot divisjonens grupperingsområde. Så vel sammendragning av divisjonen som operasjonene inne i grenseområdet foregikk under total radiotaushet. I løpet av den 5. juni var hele divisjonen samlet og stridsklar øst for Titovkadalen med front vestover.

Jagerbomberregimentet, som dagen før hadde blitt deployert til Montsjegorsk flyplass, ble den 5. juni overført til flyplassene Maljavr (15 fly) og Kilpjavr (23 fly). Samme dag kom ytterligere 12 transportfly til flyplassene Kilpjavr og Luostari. Om ettermiddagen gjennomførte fly av typen IL-28 Beagle fra det taktiske rekognoserings-regimentet på Montsjegorsk flyplass tokt over områdene øst for Petsjenga. De 18 transportflyene som landet på Maljavr-flyplassen den 4. juni returnerte sydover i løpet av 5 juni. Samme dag kom det ytterligere 12 AN-12 CUB og landet på flyplassene Kilpjavr og Luostari. Klokken 0300 om morgenen den 6. juni startet en felttjenesteøvelse mellom Petsjengadalen og Murmansk. Øvelsen ble ledet fra en fremskutt kommandoplass fra 6. Arme, Petrozavodsk.

Figur 12: Involverte flyplasser på Nordvest-Kola.

Dropp av fallskjermstyrker

I tiden mellom klokken 0830 og 1130 ble en fallskjermbataljon droppet i områdene rundt Luostari flyplass. Operasjonen ble gjennomført med ca. 30 AN-12 CUB transportfly. De kom sydfra over Murmasji og Fiskerhalvøya, der de dreide mot sydvest, og kom inn over slippområdet i 1000–1300 fots høyde (300–400 meter). Denne operasjonen ble ledet av to bakkestasjoner. I løpet av dagen ble det gjennomført flere øvingsmomenter, blant annet angrep mot bakkemål med jagerbombere.

Radiotaushet

Klokken 1700 opphørte all øvingsaktivitet, og det ble innført full radiotaushet. Det eneste som ble registrert, var klikking med mikrofonknappene som indikerte forhåndsavtalte kodemeldinger.

Sovjetiske styrker rykker inn i grenseområdet

I løpet av kvelden den 6. juni begynte meget overraskende de sovjetiske hærstyrkene å rykke vestover og inn mot den norsk-sovjetiske grensen. Observasjonsforholdene var meget dårlige på grunn av snøvær og tåke. Russerne utnyttet de dårlige værforholdene helt etter "boken", og aktiviteten var vanskelig å registrere. De spredte observasjonene fra de norske observasjonspostene indikerte at avdelinger rykket frem på to akser: Den ene langs Ishavsveien mot Kontiosalmi, og den andre langs Høyfjellsveien mot Nikel. På hver av aksene rykket styrkene frem med en stridsvognbataljon oppsatt med T-54 middelstunge stridsvogner i front, etterfulgt av motorisert infanteri og artilleri. De rykket frem taktisk gruppert og utenfor vei. Rundt midnatt ble det hørt en voldsom ildgivning fra artilleri øst for Kontiosalmi. I løpet av 11 minutter ble det i alt registrert 340 skudd.

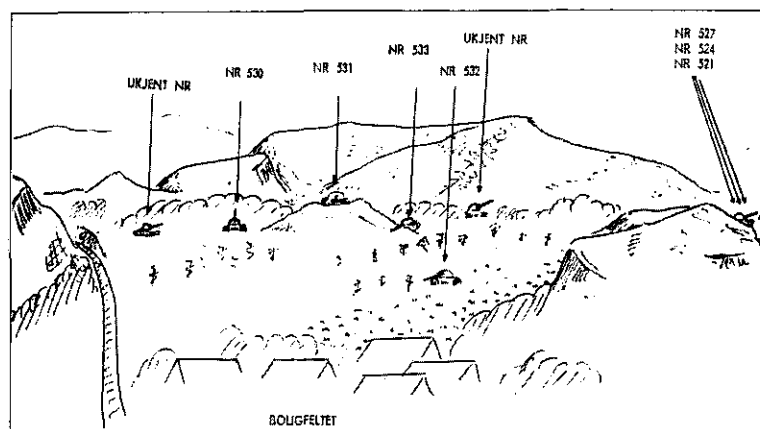
Sett fra norsk side var situasjonen natten til den 7. juni meget uklar. Sikten var nærmest null med snøbyger og tåke, men spredte observasjoner av stridsvogner og andre stridskjøretøyer og kraftig motordur tydet på at store

sovjetiske styrker rykket frem mot grensen. Klokken 0230 rykket en stridsvognavdeling inn mot Boris Gleb og gikk i stilling øst for demningen med front mot grensen. Fra de norske forsvarsstillingene ved Skafferhullet og fra observasjonspost Skoltefossnakken var sikten kun fra 50 til 100 meter. Øredøvende motordur og skraping i gir og belter indikerte imidlertid at stridsvognene gikk i stilling noen hundre meter fra grenselinjen.

Da sikten ble bedre i løpet morgentimene, fikk man noe bedre oversikt over situasjonen. I Boris Gleb var et stridsvognkompani med ti T-54 stridsvogner gått i stilling bak "boligfeltet". De nærmeste tre stridsvognene sto på et høydedrag ca. 300 meter fra observasjonspost Skoltefossnakken. Kanonene var rettet direkte mot observasjonsposten og stillingsområdet.

Sovjetiske styrker hadde i løpet av natten besatt et område langs grensen fra veikrysset vest for Nikel i syd til Ryssanjarvi i nord. Samtlige enheter var feltmessig gruppert med front vestover. De fremste linjer var besatt av motorisert infanteri støttet av stridsvognsavdelinger og artillerienheter. Også her ble skyts rettet inn mot de norske stillingene og observasjonspostene. Utover dagen ble det i flere områder iverksatt feltarbeider. En del omgrupperinger ble også foretatt, men aktiviteten for øvrig så ut til å være begrenset.

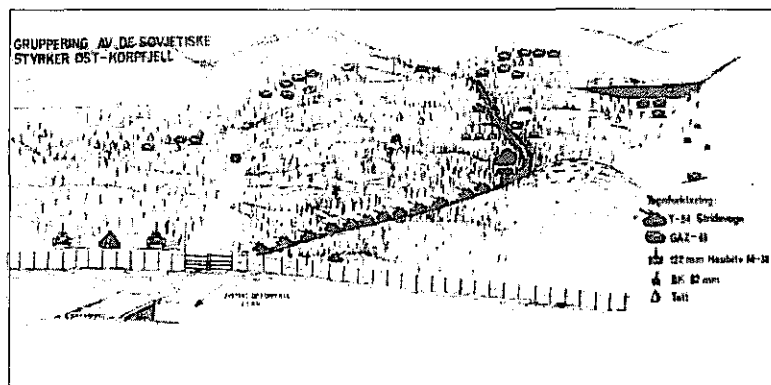
De sovjetiske styrkene gjorde ingen forsøk på å skjule sitt nærvær i grenseområdet, tvert imot gjorde de sitt ytterste for å demonstrere sin tilstedeværelse. Stridsvogner og artilleri var gruppert i til dels åpne felter med godt innsyn fra norsk område. Stridskjøretøyer kjørte stadig frem og tilbake, og røyk fra bål røpet stillingene i mange områder.

Figur 13: Gruppering av stridsvogner i Boris Gleb.

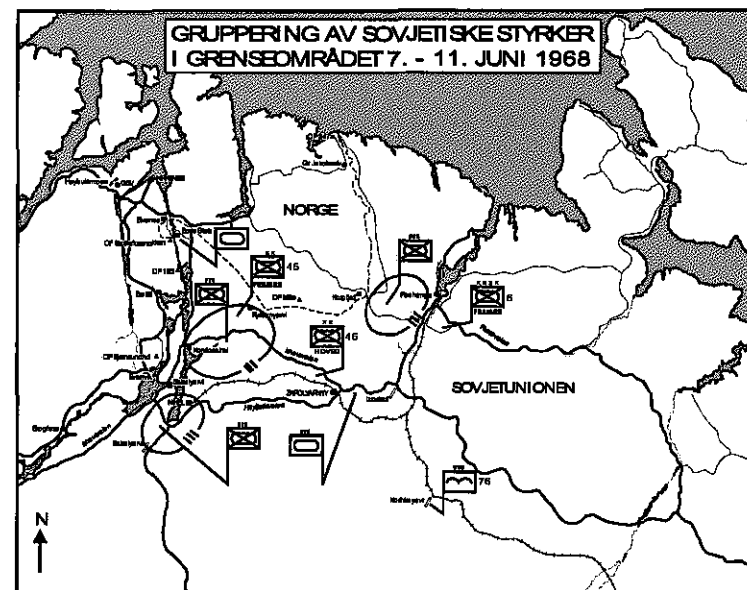
Sovjetiske styrker øst for Korpffjell

Om ettermiddagen samme dag rykket nye sovjetiske styrker inn i grenseområdet vest for Pechenga. En redusert stridsvognbataljon med 15 T-54 stridsvogner kjørte helt frem til sperregjerdet øst for Korpffjell. På høydene på begge sider av Grense Jakobselvsveien, noen få hundre meter lenger øst, gikk en motorisert infanteribataljon forsterket med artilleri i stilling.

Figur 14: Gruppering av sovjetiske styrker øst for Korpffjell.

På grunnlag av de observasjoner som ble gjort i løpet av den 7. juni, syntes det klart at 45. motoriserte infanteridivisjon (MID) var deployert mot grensen i en sektor på ca. 30 km fra Nikelområdet i syd til området øst Korpffjell i nord, med tre motoriserte infanteriregimenter i fremste linje og støttet av stridsvognavdelinger og artillerienheter. Fremskutte elementer sto i områdene vest Kontiosalmi/Boris Gleb og øst Korpffjell. Innen de fleste avdelingene ble det den 8. juni registrert aktivitet med utbedring av stillinger og bygging av snøvoller. Det ble observert flere forsyningskolonner med ammunisjon, drivstoff og proviant frem til grenseområdet.

Figur 15: Gruppering av sovjetiske styrker i grenseområdet 7.-11. juni 1968.

I løpet av kvelden landet ca. 60 AN-12 CUB transportfly på Koskjavr flyplass. Antallet fly indikerte at dette var resten av det fallskjermregimentet som luftlandsatte en fallskjerm bataljon ved Luostari den 6. juni.

Uidentifisert gardeavdeling

Midt på dagen søndag den 9. juni ble det observert en avdeling som tidligere ikke hadde blitt observert i grenseområdet. En kolonne på 25 kjøretøyer, herav 20 BTR-60pB (pansrede amfibiske personellkjøretøyer) og fem GAZ-69 (jeeper), kom fra øst på Ishavsveien, og kjørte i stor hastighet nordover mot Boris Gleb. En halv time senere kom en ny kolonne bestående av fire jeeper og syv artilleritraktorer som tauet hver sin 152 mm haubitser. Dette var en motorisert infanteribataljon forsterket med et artilleribatteri.

Avdelingsmerkene på sidene av kjøretøyene viste at dette var en gardeavdeling. Utenom 9. garde stridsvognregiment i 45. MID var det ingen gardeavdelinger i 6. arme. Dette indikerte derfor at avdelingen kom fra en av de to andre armeene i de østlige eller sydlige deler av LEMD. Avdelingen kjørte frem til Boris Gleb, hvor kjøretøyene demonstrativt ble stilt opp på linje foran stridsvognsavdelingen med front mot grensen. Etter en halv time returnerte de mot syd. Avdelingen inngikk deretter i det motoriserte infanteriregimentet som var gruppert syd for Salmijärvi.

Uttrekning av styrker fra grenseområdet

Om kvelden den 10. juni begynte de første avdelingene å trekke seg tilbake fra grenseområdet, først fra området øst for Korpfjell. Ved midnatt var alle styrkene ute av dette området. I løpet av natten til den 11. juni trakk så hovedstyrken fra Nikel- og Kontiosalmi-området seg ut. Uttrekningen virket godt organisert. Det var etablert samlingsområder for personell og kjøretøyer. De ble avdelingsvis dirigert ut på veiene i kolonner. De passerte gjennom et kontrollpunkt i Kontiosalmi-området østover langs Ishavsveien. Kolonnene besto av opptil 70 kjøretøyer. Flere kolonner ble dirigert østover på Høyfjellsveien. Fra observasjonspost Midt fjell (OP-MIKE) ble det observert ca. 600 kjøretøyer på vei østover denne natten. Den siste avdelingen som ble trukket ut, var stridsvognkompaniet i Boris Gleb.

Den 12. juni ble det registrert troppebevegelser øst for Petsjengadalen, men disse ble borte i løpet av dagen. Jagerbomberegimentet på flyplassene Kilpjavr og Maljavr returnerte sydover samme dag. 20 transportfly kom fra syd og landet på disse flyplassene. Sammen med de 60 transportflyene som ankom Kosjkjavr den 8. juni, returnerte alle mot syd i løpet av dagen. Situasjonen syntes etter dette å ha blitt normalisert.

Avsluttende kommentarer

Når man ser hendelsene i perioden juni–august 1968 fra et helhetlig norsk sikkerhetspolitisk synspunkt, understreket det betydningen av at Norge rådet over maktmidler. Grensevakten og garnisonen reagerte på en adekvat måte, uten at det ble gjort noen feil. En handlekraftig forsvarsminister grep initiativet, tok de riktige avgjørelsene og kommuniserte de nødvendige instruksjoner direkte til den utførende sjef ved grensen.

En svakhet som ble avdekket, var at det militære kommandosystemet ikke syntes å ha reagert på ekstraordinære meldinger, og nødvendige varsler og orienteringer ble ikke gitt til underlagte sjefer. GSV hørte ingenting fra høyere myndighet i løpet av de første 32 timene etter at det hadde blitt sendt frem særmeldinger om den sovjetiske fremrykningen mot grensen. I forbindelse med håndteringen sentralt ble det også avdekket at selv det laveste trinnet i beredskapssystemet var så omfattende at det ikke kunne benyttes i den aktuelle situasjonen i Øst-Finnmark.

Erfaringsene fra krisen fikk betydning i forbindelse med omorganiseringen av den militære etterretningstjenesten både sentralt og regionalt to år senere. Forsvarsgrenkontorene i Etterretningsstaben ble omorganisert til avdelinger, og de fikk bedre bemanning slik at de kunne evaluere den store mengden av informasjonen og bygge opp et større referansemateriale til bruk ved kriser. Det ble i tillegg etablert et eget kontor for løpende etterretninger ("current intelligence"). I forbindelse

med etableringen av forsvarsbygget på Huseby fikk forsvarssjefen et permanent forbindelsesledd til etterretningstjenesten, samtidig som vakthavende i Etterretningsstaben ble plassert i tilknytning til forsvarssjefens situasjonsrom. For å forsterke den regionale evnen til krisehåndtering ble etterretningsfunksjonen ved Forsvarskommando Nord-Norge styrket slik at ØKN blant annet kunne motta og håndtere elektroniske etterretninger.

English summary

The Soviet power demonstration at the Norwegian border in June 1968

On 5-6th of June 1968 the Soviet Union made an unprecedented and highly threatening military approach right up to the Norwegian-Soviet border approximately 12 km east of the town of Kirkenes in North Norway. This study attempts to elucidate what happened, and also to highlight some of the lessons learned and the experiences made which might be of value in case of possible similar episodes in the future. Information which was previously classified is now available under the 30-year rule, and this makes it possible to present a more complete and correct picture of what actually took place at the Norwegian-Soviet border in the North in June 1968.

The international security-political situation in June 1968 did not include any aspects of increased tension. The NATO summit in December 1967 approved the Harmel report, and followed up in June 1968 with "The signal from Reykjavik" which included an invitation to negotiations about force reductions in Europe. In December 1967 the Defence Planning Committee (DPC) approved NATO's new strategic concept introducing "flexible response" and increased emphasis on conventional forces. Allied Mobile Force (AMF) had been established in 1960 as a mobile reserve with particular reference to Northern and Southern Europe. AMF had participated in exercises in North Norway every other year since 1964.

The NATO exercise POLAR EXPRESS 68, to be held in the Troms area of North Norway from 3rd of June 1968, had been publicized for a long time in advance. The allied exercise had been made the subject of very strong attacks against NATO and Norway in the Soviet press. It was described as a threat by NATO on Norwegian soil in close proximity to the

Soviet border (the distance from the Norwegian-Soviet border to the exercise area in Troms was 800 km by road and 500 km by air).

Because of the Soviet press campaign against the exercise, the Norwegian defence minister, Mr Otto Grieg Tidemand had a meeting with the Soviet Ambassador in Oslo. During the meeting Mr Grieg Tidemand was asked whether he would accept an invitation to Moscow. On 16–20th October 1968 the Norwegian defence minister, visited Moscow as the first NATO defence minister to do so. Mr Grieg Tidemand's party was received at Moscow airport by a very large body of senior Soviet military personalities. The meetings in Moscow were characterized by a sharp tone, but also by constructive interventions. The Soviet defence minister, Marshal of the Soviet Union, A.A. Gretchko underlined that the relations were good, but he was very dissatisfied with the allied exercises in North Norway and he confirmed that: "I will openly and straight forward tell you that you are running a great risk by these. If there should occur a provoked situation, one would not know what consequences this would have!" During a visit to the Alabino training area outside Moscow, it was also demonstrated that tactical nuclear weapons would be used against all countries if necessary.

On the morning of 3rd June 1968 all military units in Leningrad Military District were alerted by the implementation of a readiness exercise. Units of 45th Motorized Infantry division in Murmansk started to deploy to an assembly area east of Pechenga.

In the period up to 6th June a field training exercise was conducted in the area between the Pechenga valley and Murmansk, which also included the dropping of a parachute battalion at the Luostari airfield, and the deployment of a fighter-bomber aircraft regiment to Monchegorsk south of Murmansk. From the evening of 6th June Soviet forces proceeded to deploy along the Norwegian-Soviet border, accompanied by the sound of heavy artillery fire coming from the area east of Kontiosalmi. At 060230 hrs a tank unit moved into the Boris Gleb area and took up positions east of

the dam with their guns trained on the border station, OPs and defensive positions on the Norwegian side of the river. The distance from the Norwegian OP at Skoltefosnakk to the tanks was c 300 meter.

From about midday on the 6th of June the Garrison in South Varanger, which was responsible for guarding the Norwegian Soviet border and providing a military presence in the area had manned its Alfa (prepared readiness) positions, posted demolition parties and armed the Elvenes and Strømmen bridges across the Pasvik River and the Langfjord sound close to the garrison. Ammunition had been distributed down to sections and platoons, vehicles had been uploaded with equipment and the basic load of ammunition. Long-range radio communication had been established, and emergency warning messages sent to higher military authorities.

Since he did not receive any response to the warning messages, the commander of the garrison contacted the defence minister directly by telephone, and explained that Soviet military forces were deployed along the border. Lt Col Odd Stub Aune asked what he should do if Soviets crossed the border. The defence minister replied by asking whether the garrison commander was not aware of the Directions for this emergency given by Royal Decree! "Yes, but that means war!" the garrison commander replied. "Yes, it does," said the defence minister. Mr Grieg Tidemand has explained that he at that time thought that the telephone line was bugged by the Soviets, and that he wished there to be no misunderstanding of what the consequences would be if the Soviets were to cross the border.

At the central level there were meetings of the Government, the Extended and International Committee of the Parliament as well as the superior Defence Council. It is evident that the defence minister issued the necessary instructions directly to the Garrison in South Varanger, and also that he initiated the decision to limit all information about the Soviet approach to the Norwegian border. The defence minister was convinced at an early stage that the Soviet military approach was part of an

exercise, and that its purpose was to make a demonstration of military might to impress the Norwegians. It was therefore decided that all information about the Soviet demonstration was to be limited and that all personnel at the Garrison were to behave absolutely impeccably and that the Russians were to be given every indication that the Norwegians were entirely unaffected by what was going on.

The Soviet 45th Motorized Infantry division maintained its positions along the approx. 30 km border between Salmijärvi/Nikel in the South to Boris Gleb/Elvenes in the North until 11th June when they started to withdraw to their permanent quarters.

At the meetings of the government and particularly the Defence Council meetings of 26th August and 2nd October it was considered whether the current Defence Plan 1969-73 had proved to be adequate in the situation described. Additional aspects which had to be considered were possible reactions to the major Soviet Naval Exercise SEVER which was conducted 12-15 July 1968 and which demonstrated the capabilities of the Northern Soviet Fleet and Air Forces to intercept the western sea and air lines of communication across the Atlantic, and also to conduct amphibious landing operations against defended areas in North Norway. Also the invasion of Czechoslovakia by Warsaw Pact forces on 21st August 1968 was taken into account in the discussion of whether the Norwegian defence plan should be adjusted or improved. It was agreed that the incidents in the summer of 1968 made it desirable to improve the mobility of the Norwegian Air Force and Navy and to improve the capability of reinforcing Finnmark in case of a Soviet surprise attack. In order to enhance the defensive capabilities of the existing standing units in Finnmark it was agreed to establish a strongpoint in the Porsanger area consisting of an infantry battalion group with artillery and tanks; to improve the air defence of Banak airfield by an anti-aircraft battery; and to man Banak Fort as a standing unit. The improvements were estimated to cost 100 million NKR, which were to be covered by the current appropriations by re-arranging some of the planned

investment projects of the armed forces. The central intelligence service was also reorganized after the 1968 crisis, making the service more able to cope with the amount of detailed information which became available, and also to have a better information base in case of similar events. At the regional level Commander Allied Forces North Norway was provided with access to and use of electronic intelligence.

In summary it is concluded that the episode caused by the Soviet military force demonstration in June 1968 was handled in a satisfactory way without causing escalation and a military conflict, primarily because the Garrison in South Varanger performed its critical role as both border guard and readiness unit in an outstanding way without making any errors. And also by having a dynamic defence minister who seized the initiative, made the right decisions and communicated the necessary instructions directly to the executing commander at the border. The improvements in the defence capabilities in Finnmark were implemented in the period up to c 1972.